

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Tu es Iuventas, czyli cesarz w zwierciadle mennictwa rzymskiego

Author: Agata A. Kluczek

Citation style: Kluczek Agata A. (2014). Tu es Iuventas, czyli cesarz w zwierciadle mennictwa rzymskiego. "Klio" T. 30, nr 3 (2014), s. 59-71.
DOI: 10.12775/KLIO.2014.044

Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

AGATA A. KLUCZEK

(Katowice)

Tu es Iuventas, czyli cesarz w zwierciadle mennictwa rzymskiego

Maria Jaczynowska w ramach swych zainteresowań historią, kształtem, znaczeniem rzymskich stowarzyszeń młodzieży (*collegia iuvenum*), tropiła powiązania między nimi a kultem bogini *Iuventas*. Jakkolwiek nie poświęcała wiele uwagi w swych pracach badawczych źródłom numizmatycznym, to w jednym ze studiów, w których łączyła rozważania nad *Iuventas* oraz nad godnością przywódcy młodzieży (*princeps iuventutis*), znajdujemy uwagę wypływającą z prześledzonych pokrótce emisji monetarnych podejmujących temat *Iuventas*. Uczona, pisząc o zaistnieniu *Iuventas* w mennictwie cesarskim, wyraziła opinię, że:

on peut penser que le culte de la déesse Iuventas et l'institution du Princeps Iuventutis ont influencé tous deux les émissions impériales¹.

To konstatacja inspirująca, ponieważ literalnie wiąże ze sobą to, co mieści się w pojęciach: *iuventas* i *princeps iuventutis*, oraz pozwala tym łą-

¹ M. Jaczynowska, *Le culte de la déesse Iuventas et les associations de la jeunesse romaine*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia” 1979, t. 13 (96), s. 24.

twiej zbudować pomost ideologiczny między ich istotą a tym, co w treściach mennictwa rzymskiego stanowiło emanację władzy cesarskiej i osoby władcy. To również cenna warsztatowo uwaga w czasach postępującej interdyscyplinarności w zakresie humanistyki z jednej strony, a z drugiej – w dobie coraz większej specjalizacji w zakresie historii starożytnej, co niekiedy skutkuje dużą hermetycznością tworzonych tekstów. Trafne spostrzeżenie M. Jaczynowskiej zaciera sztucznie niekiedy tworzone w badaniach granice między tym, co w rzeczywistości rzymskiej być może przenikało się, tworząc całość harmonijną, chociaż złożoną z wielu różnorodnych części.

Obecność tematu *iuventas/iuventus* w mennictwie cesarskim była skromna (tab. 1).

Iuventas w mennictwie rzymskim występowała w trzech odsłonach, które sugeruje brzmienie haseł monetarnych:

- *Iuventas/Iuventus* jako „alegoryczna personifikacja”. Pojęciem tym obejmuje się „zewnątrzne” abstrakty łączone z podstawami porządku politycznego i społecznego, które składały się na idealny lub pożądany stan państwa, a także wewnętrzne cnoty identyfikujące Rzymianina, czyli jego przymioty moralne, obywatelskie i militarne². *Iuventas* była przy tym deifikowana³;
- *Iuventas* w roli cnoty cesarskiej, czyli *iuventas/iuventus Augusti*. To jedna z możliwych form, jakie w mennictwie przyjmowały niektóre z owych konceptów w okresie Cesarstwa. Ich związek z osobą cesarza wyrażano w inskrypcjach monetarnych, co podkreślił Lesław Morawiecki, formami *Augusti* lub *Augusta*³. Sprzęgnięte z osobą władcy zyskiwały wymiar jego cnót (*virtutes*). Określały jego osiągnięcia i stan państwa pod jego rządami, sposoby i reguły sprawowania przezeń rządów, a także wyróżniały go, eksponując jego zalety, możliwości oraz wywiązywanie się z powinności;

² F. Gnechchi, *Le personificazioni allegoriche sulle monete imperiali*, *Rivista Italiana di Numismatica e Scienze Affini* 1905, t. 18, s. 355, 372. *Iuventas* w sztuce – E. Simon, *Iuventus*, [w:] *The Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, t. 4/1, 1988, s. 464–467.

³ Por.: H. L. Axtell, *The Deification of Abstract Ideas in Roman Literature and Inscriptions*, Chicago 1907, s. 26–27; F. Coarelli, *Iuventas, aedes*, [w:] *Lexicon Topographicum Urbis Romae* (dalej: LTUR), t. 3, 1996, s. 163; G. Tagliamonte, *Iuventas, aedicula*, [w:] LTUR, t. 3, 1996, s. 163–164.

– Temat *iuventas* połączony z pojęciem *imperium*, które w tym przypadku ma przede wszystkim wymiar dynastyczny. Za pośrednictwem monet prezentuje tych, którzy – przynależąc do konkretnej dynastii i zajmując w niej wyznaczone miejsce oraz pełniąc określone funkcje i nosząc tytuły dynastyczne – mają w owym *imperium* swój aktywny udział.

Tabela 1. *Iuventas/iuventus* w mennictwie cesarskim

Lp.	Mennica	Data emisji	Nominał	Awers	Rewers
1	Rzym	140–144	Au AuQ D S	AVRELIVS CAESAR AVG PII F COS, głowa władcy	IVVENTAS (s c), postać kobieca stoi, z paterą, obok kandelabr ^a
2	Rzym	140–144	S Dp As	AVRELIVS CAESAR AVG PII F COS, głowa władcy	IVVENTAS S C, postać kobieca stoi, z gałązką, obok trofeum na tarczy ^b
3	Rzym	145	DpAs	AVRELIVS CAESAR AVG PII F COS II, głowa władcy	IVVENTVS S C, wieniec ^c
4	Rzym	198–199	Au D	IMP CAES M AVR ANTON(INVS) AVG, popiersie władcy	IVVENTA IMPERII, postać męska stoi, z wiktoriałą i włócznią, obok siedzący jeńiec ^d
5	Antiochia	268–270	Ant	IMP C CLAVDIVS AVG, popiersie władcy	IVVENTAS / IVVENTVS AVG, Herkules stoi, z maczugą i skórą lwa ^e
6	Antiochia	272?	Ant	IM C VHABALATHVS AVG, popiersie władcy	IVENVS / IVVENTVS AVG, Herkules stoi, z maczugą i skórą lwa oraz jabłkami ^f
7	Rzym	324–326	AEMed.	CRISPVS NOB CAES, popiersie władcy	IVVENTVS, postać męska, z włócznią, obok trofeum ^g

^a *Roman Imperial Coinage* (dalej: RIC) 3, M. Aurel., under Ant. P., nr 423, 1232, 1238.

^b Ibidem, nr 1233, 1239.

^c Ibidem, nr 1262.

^d RIC 4/1, Carac., nr 20, 24B.

^e RIC 5/1 Cl. Goth., nr 213. Por.: H. Huvelin, *L'atelier d'Antioche sous Claude II*, „Numismatica e Antichità Classiche. Quaderni Ticinesi” 1990, t. 19, s. 251–271.

^f RIC 5/2, Vab., nr 4. Por.: R. Bland, *The Coinage of Vabalathus and Zenobia from Antioch and Alexandria*, „Numismatic Chronicle” 2011, t. 171, s. 144–147, 166–167.

^g RIC 7, s. 323, nr 249; F. Gnechi, *I medaglioni romani*, Milano 1912, s. 139 nr 2.

Źródło: opracowanie własne A.A.K.

O potencjalnym bogactwie ideologicznym konceptu *iuventas/iuventus* w mennictwie przekonują też wyobrażenia monet. Wykorzystano w nich motyw wieńca, w który wpisano inskrypcję rewersową. Z kolei ukazana na niektórych rewersach postać kobieca to spersonifikowana *Iuventas/Iuventus*. Występuje ona albo z paterą w ręku w geście składania ofiary, albo z gałązką, stojąc przy trofeum wspartym na tarczy. Natomiast postać męską na innych identyfikuje się – jeśli nie z Herkulesem noszącym maczugę, skórę lwa czy jabłka Hesperyd – to z samym władcą. Nadano mu cechy wojownika, co sygnalizuje *victoriola* w jego ręku, obecność jeńca lub występowanie trofeum. Słusznie więc pisała M. Jaczynowska, kreśląc krótko historię *Iuventas* w mennictwie, że przyjmowała ona aspekt religijny (*iuventas* z przyrządami ofiarniczymi) lub wojenny (*Iuventas* z trofeum lub władcą z wiktoriolą i włócznią)⁴.

Inspirującą myśl o obecności *Iuventas* w mennictwie wysunął niegdyś Joseph-Hilaire Eckhel (1737–1798). Sądził on, że *iuventus* sportretowana jako kobieta (*mulier*) jest boginią *Iuventas*, gdy zaś w ikonografii pokazany jest młody mężczyzna (*vir iuuenis*), czyli władca, wtedy *iuventas* przyjmuje znaczenie tożsame z *princeps iuuentutis*⁵.

Problematyka związana z godnością *princeps iuuentutis* jest ostatnio mocno eksplorowana w badaniach. Zwłaszcza Marietta Horster prześledziła dzieje tegoż tytułu w historii rzymskiej oraz jego sens, zasadniczo widząc w pozycji przywódcy młodzieży, przewodzącego ekwitom, przewidywanego „następcę”, dopełnienie roli pierwszego spośród senatorów, *princeps senatus*, czyli samego cesarza⁶. Z kolei Paola Castorino usystema-

⁴ M. Jaczynowska, *Le culte...*, s. 23–24.

⁵ *Doctrina numorum veterum conscripta a Iosepho Eckhel*, t. 7, Vindobonae 1797, s. 45.

⁶ M. Horster, *The emperor's family on coins (third century): ideology of stability in times of unrest*, [w:] *Impact of Empire 7: Crises and the Roman Empire*, ed. O. Hekster, G. De Kleijn, D. Slootjes, Leiden–Boston 2007, s. 291–309; eadem, *Princeps Iuuentutis. Concept, realisation, representation*, [w:] *Figures d'empire, fragments de mémoire. Pouvoirs et identités dans le monde romain impérial IIe s. av. n. è – VI s. de n. è.*, éd. S. Benoist et al., Lille 2011, s. 73–103.

tyzowała wyobrażenia emisji monetarnych podejmujących hasło *princeps iuventutis*⁷.

Szczególnego przykładu sięgania do ideologicznej siły tytułu *princeps iuventutis* dostarcza kryzys III wieku (235–284). W syntetycznym artykule pióra Waltera Beringera w całym okresie od pierwszych przywódców młodzieży Gajusza i Lucjusza Cezarów do ostatniego Walentyniana II, czyli w przedziale I–IV wiek, ujętych zostało około 50 osób⁸. W latach 235–284 tytuł ten nosiło 20 cesarów i augustów (tab. 2). Lista ich jest imponująco długa. Można więc wnioskować o dużej popularności posługiwania się mianem *princeps iuventutis* w latach kryzysu III wieku, w którym rządy były krótkie i na ogół mało skutecznie próbowano budować ciągłość dynastyczną. Popularność tę poświadczają przede wszystkim źródła monetarne oraz mniej liczne inskrypcje.

Tabela 2. *Principes iuventutis* – władcy czasów kryzysu III wieku

Lp.	Władca	Status (daty, argumenta)	
		<i>caesar</i>	<i>augustus</i>
1	Maksymus	236–238 – M E ¹	
2	Gordian III	238 – E ²	238–244 – M E ³
3	Filip junior	244–247 – M E ⁴	247–249 – M E ⁵
4	Trajan Decjusz (?)		249–251 – M ⁶
5	HerenniuszEtruskus	250–251 – M E ⁷	251 – M ⁸
6	Hostylian	250–251 – M E ⁹	251 – M E ¹⁰

⁷ P. Castorino, *Il „dominio semantico” del Princeps Iuventutis*, [w:] M. Caccamo Caltabiano, *Il significato delle immagini. Codice e immaginario della moneta antica*, Reggio Calabria 2007, s. 175–203; eadem, *Il Princeps Iuventutis. Immagini e simboli del potere*, [w:] *Tyrannis, Basileia, Imperium: forme, prassi e simboli del potere politico nel mondo greco e romano*, a cura di M. Caccamo Caltabiano, C. Raccaia, E. Santagati, Messina 2010, s. 537–549.

⁸ W. Beringer, *Princeps iuventutis*, [w:] *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, t. XXII, 2, 1954, szp. 2299–2311. Wykaz jest niepełny, brak w nim np. Gracjana, por.: RIC 9, s. 16, nr 13.

Tabela 2. *Principes iuventutis* – władcy czasów kryzysu III wieku – cd.

Lp.	Władca	Status (daty, <i>argumenta</i>)	
		<i>caesar</i>	<i>augustus</i>
7	Trebonian Gall	251–253 – M ¹¹	
8	Woluzjan	251 – M ¹²	251–253 – M ¹³
9	Gallien	253	253–260 – M ¹⁴ 260–268 – M E ¹⁵
10	Walerian junior	256–258 – M E ¹⁶	
11	Salonin	258–260 – M E ¹⁷	260?
12	Klaudiusz II		268–270 – E ¹⁸
13	Tetryk I		271–274 – M ¹⁹
14	Tetryk junior	273–274 – M E ²⁰	274?
15	Florian		276 – M ²¹
16	Probus		276–282 – M ²²
17	Aurelian		270–275 – E ²³
18	Karus		282–283 – M ²⁴
19	Karynus	282–283 – M E ²⁵	283–285 – M E ²⁶
20	Numerian	282–283 – M E ²⁷	283–284 – M E ²⁸

¹ M. Alram, *Die Münzprägung des Kaisers Maximinus I Thrax (235/238)*, Wien 1989, nr 35–5/B; C; 35–6; 35–7/B; C; 37–1; 37–3; 37–4; 37–5; 37–6; 37–7; AE 1905, 179; *L'Année épigraphique* (dalej: AE) 1912, 23; AE 1926, 138; AE 1937, 45; AE 1964, 220; AE 1966, 217 i 218; AE 1969/70, 494; AE 1971, 201; AE 1973, 238 i 389; AE 1975, 701; *Ephemeris Epigraphica* (dalej: EE) IX 420; *Corpus Inscriptionum Latinarum* (dalej: CIL) II 4649 (= 6201), 4756 (= ILS 490), 4757, 4758, 4788, 4816, 4826, 4834, 4853, 4870, 4874, 4886, 6228; CIL III 3708, 6770, 10639, 10646, 11316, 14110; CIL V 5123; CIL VI 1086, 3788 (= 31386); CIL VIII 10021, 10025 (= 21920 = EE VII 599), 10047 (= ILS 488), 10075 (= 22056), 10083 (= 22073), 10179, 10254, 22020 (= EE VII 568), 22030 (= EE VII 573), 22123; CIL X 6811 (= ILS 489); CIL XI 1176, 1428, 6202; CIL XIII 8867, 8869 (= XVII 321), 8870 (= CIL XVII 322), 8874 (= XVII 326), 8940 *etc.*

² AE 1912, 158; AE 1937, 32; AE 1951, 48; CIL VIII 10365 (= ILS 496); 22586 (= EE VII 660).

³ RIC 4/3, Gord. III, nr 241 (hybrida); CIL XI 6030.

- ⁴ RIC 4/3, Phil. II, nr 215, 217, 218, 220, 255–258; AE 1888, 8 (= CIL III 8031 = ILS 510); AE 1890, 87 (= EE VIII 743); AE 1908, 73; AE 1969/70, 497; AE 1973, 442; CIL III 1380, 3049 (= ILS 512), 5705; CIL VI 1097 (= ILS 506); CIL VIII 10078 (= 22059), 21974 (= EE V 1076), 22089 (= EE VII 594), 22017 (= EE VII 605), 22127, 22397 (= ILS 5871); CIL X 4556, 7997; CIL XI 5644, 6107; CIL XII 4227; CIL XIII 8889 (= XVII 308).
- ⁵ RIC 4/3, Phil. II, nr 254A, 254 (hybryda); CIL VIII 8323 (= 20139 = ILS 513), 10049, 10077 (= 22057), 22314a; *The Inscriptions of Roman Tripolitania* 48.
- ⁶ RIC 4/3, Tr. D., nr 52 (hybryda).
- ⁷ RIC 4/3, Her. Etr., nr 144–148, 169–173; AE 1975, 467; CIL II 3735; CIL VI 1100, 1101 (= ILS 519); CIL XI 3088 (= ILS 518).
- ⁸ RIC 4/3, Her. Etr., nr 153–153A.
- ⁹ RIC 4/3, Host., nr 180–183, 214–218; AE 1975, 467; CIL II 3736; CIL VI 1100, 1102 (= ILS 520).
- ¹⁰ RIC 4/3, Host., nr 189, 219; CIL XI 7802.
- ¹¹ RIC 4/3, Tr. G., nr 118–119, 199 (hybryda).
- ¹² RIC 4/3, vol., nr 129, 130, 241–242.
- ¹³ Ibidem, nr 159, 183, 259.
- ¹⁴ RIC 5/1, Gall. JR, nr 70.
- ¹⁵ R. Göbl, *Die Münzprägung der Kaiser Valerianus I., Gallienus, Saloninus (253/268), Regalianus (260) und Macrianus, Quietus (260/262)*, Wien 2000, nr 923; CIL XIII 1644.
- ¹⁶ R. Göbl, *Die Münzprägung...*, nr 250–254, 256, 905–906, 1597, 1693–1694; AE 1889 37 (= EE VIII 770 = ILS 538); CIL III 4646, 4647, 4652 (= ILS 555); CIL X 8028; CIL XI 5958; CIL XII 12 (= ILS 553); *Antike Inschriften aus Jugoslawien* 600 (= *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt* I, 361).
- ¹⁷ R. Göbl, *Die Münzprägung...*, nr 260, 268–274, 276, 323, 913, 936, 939–942; CIL X 6221; CIL XI 3093, 5380 (= ILS 559).
- ¹⁸ P. Salama, *Les bornes milliaires de Djemila – Cuiculet leur intérêt pour l'histoire de la ville*, „Revue africaine” 1951, 95, s. 233, nr 11.
- ¹⁹ H.–J. Schulzki, *Die Antoninianprägung der Gallischen Kaiser von Postumus bis Tetricus (AGK). Typenkatalog der regulären und nachgeprägten Münzen*, Bonn 1996, Tetr. I, nr 9, N 116.
- ²⁰ Ibidem, Tetr. II, nr 6–8, N 114–115; *Inscriptions latines de Gaule (Narbonnaise)* 656.
- ²¹ RIC 5/1, Fl., nr 79–81.
- ²² RIC 5/2, Pr., nr 318, 892.
- ²³ CIL IX 5577 (= ILS 575).
- ²⁴ RIC 5/2, Car, nr 61.
- ²⁵ RIC 5/2, Carin., nr 147, 150–151, 158–161, 174, 176–186, 197–199; AE 1951, 151 (= CIL XVII 309); AE 1962, 308; CIL II 4103; CIL VIII 10219; CIL X 8013.
- ²⁶ RIC 5/2, Carin., nr 267, 302; CIL II 4761; CIL VIII 22431, 5332 (= ILS 606).
- ²⁷ RIC 5/2, Num., nr 352, 356–357, 360–369; CIL IX 2445 = ILS 602; CIL XII (= ILS 604 = CIL XVII 297).
- ²⁸ RIC 5/2, Num., nr 417–421, 444–445; CIL VIII 5332 (= ILS 606).

M = źródła numizmatyczne

E = źródła epigraficzne

Źródło: opracowanie własne A.A.K.

Wśród cesarów i augustów noszących w III wieku miano *princeps iuventutis* można wskazać trzy grupy. W skład pierwszej wchodzi „następcy tronu”, *caesares*⁹. Tu należą: Maksymus, cesarz u boku Maksymina Traka, Walerian junior i jego brat Salonin, kolejni cesarowie za współrządów Waleriana I i Galliena, oraz Tetryk junior, uczyniony cesarzem przez Tetryka I. Wprawdzie można przypuszczać, że dwóch ostatnich, czyli Salonin oraz Tetryk junior, dostąpiło awansu i przez krótki czas pozostawało także augustami. Jednak znane nam źródła, określające ich *principes iuventutis*, datowane są wyłącznie na czas pozostawania przez nich niższymi rangą cesarami.

Do grupy drugiej należą ci władcy, którzy jako cesarowie nosili tytuł *princeps iuventutis* i zachowali go także po uzyskaniu godności augusta. Przetrwanie owego tytułu wydaje się naturalną konsekwencją jego wcześniejszego posiadania. W ten sposób pokazani zostali: Filip junior, cesarz i współrządca Filipa Araba, Herenniusz i Hostylian, cesarowie i współrządcy Trajana Decjusza, Woluzjan, cesarz i współrządca Treboniana Galla, a także Karynus oraz Numerian, cesarowie i współrządcy Karusa. Podobna sytuacja zachodzi w przypadku Gordiana III, który pierwotnie pozostawał cesarzem u boku Balbina i Pupiena, a potem został samodzielnie panującym cesarzem.

Grupę trzecią tworzą władcy będący augustami: Trebonian Gall, Florian, Probus, Karus, Tetryk I, Klaudiusz II, Aurelian, niewykluczone, że również Trajan Decjusz. Do tej grupy można zaliczyć także Galliena. Pozostawał on przez krótki okres „tylko” cesarzem, jednak rychło zyskał status augusta. W drugim okresie swojej kariery występuje on jako *princeps iuventutis*.

Nadanie tytułu honorowych „przewodników młodzieży” samym cesarzom, a nie tylko znajdującym się u ich boku cesarzom, jest nader interesujące. Trudno tu nie podnieść kwestii wieku władców trzeciej wskazanej grupy. Nie znamy dokładnych dat urodzin ich wszystkich. Wyjątkiem jest Probus (19 VIII 232), najczęściej operujemy przybliżeniem, jak w odniesieniu do Trajana Decjusza (ok. 190/200), Treboniana Galla (ok. 206),

⁹ Na temat *caesares* oraz *augusti* w III w. zob.: A. A. Kluczek, *Polityka dynastyczna w Cesarstwie Rzymskim w latach 235–284*, Katowice 2000, s. 23–63.

Galliena (ok. 213), Klaudiusza II (10 V 214?), Aureliana (9 IX 214?), Karusa (ok. 224?)¹⁰, natomiast w przypadku Floriana i Tetryka I nie możemy nawet tego ustalić. Zauważamy znaczącą zmianę, która polegała na tym, że wśród znanych w III wieku *principes iuventutis* wielu obdarzono tym mianem w wieku bardziej zaawansowanym niż zdarzało się to wcześniej.

Istotne jest podkreślenie aspektu dynastycznego praktyki obdarzania tytułem *princeps iuventutis*. Znajdował się on w sferze polityki sukcesyjnej, ponieważ zwyczajowo był związany z osobą przewidywaną do przejścia władzy, a czasem już w tej władzy partycypującej. Taki bowiem wymiar zyskał już w działaniach Augusta, a lata następne go utrwaliły¹¹.

W dobie kryzysu III wieku trudno – w najprostszym ujęciu – o odnalezienie schematów dotyczących interesującego nas tytułu. Istotnie mianem *princeps iuventutis* mogli się szczyścić: Maksymus, Filip junior, Herenniusz Etruskus, Hostylian, Woluzjan, Tetryk junior, Karynus i Numerian, będący przewidywanymi sukcesorami swych ojców augustów, następnie – w większości przypadków – ich współrządcami. Ze „starszymi” cesarzami łączyły ich relacje rodzinne oraz powiązania dynastyczne. Także w użyciu tytułu *princeps iuventutis* dla Galliena można szukać odzwierciedlenia jego niższego początkowo statusu niż Waleriana I, starszego augusta. Wydawałoby się więc, że podstawy posiadania tytułu *princeps iuventutis* można upatrywać w pozostawianiu „następcą tronu”? Jednakże zdaje się temu przeczyć współwystępowanie w ramach dynastii i cesarów, i augustów, jednych i drugich będących przywódcami młodzieży. Takich przykładów jest sporo. Zdarzyło się tak np. w przypadku Treboniana Galla, Tetryka I i Karusa, którzy sami posiadali tytuł *princeps iuventutis* będąc augustami, podobnie jak ich synowie i dziedzice najpierw jako *caesares*, potem zaś *augusti*. Możliwe, że do

¹⁰ D. Kienast, *Römische Kaisertabelle: Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt 1990, s. 202, 207, 215, 231, 250, 254, tu wykaz źródeł.

¹¹ Por.: A. Kunisz, *Tradycje republikańskie a odzwierciedlenie nowej rzeczywistości w mennictwie epoki Augusta*, [w:] *W 2500-lecie powstania Republiki Rzymskiej. Studium historyczne*, red. A. Kunisz, Katowice 1995, s. 140; M. Caccamo Caltabiano, *Da Alessandro „Dioscuro” ai Principes Iuventutis. L’ideologia dinastica in un itinerario numismatico*, „Ann. Scuola Archeol. Italiana di Atene” 1994–95 [1999], s. 72–73; J. A. Mellado Rivera, *Principes Iuventutis. La Imagen monetaria del heredero en la época Julio-Claudia*, Alicante 2003; M. Horster, *Principes Iuventutis...*, s. 73–103.

tego grona trzeba włączyć, występujących jako przywódcy młodzieży analogicznie do członków młodszego pokolenia, także Trajana Decjusza oraz Galliena.

Interesujące jest użycie tytułu *princeps iuventutis* w przypadku Klaudiusza II, Florianiana, Probusa i Aureliana. Nie są nam znane próby tworzenia przez nich powiązań dynastycznych opartych na ich potomstwie, krewnych lub tworzenia dynastii poprzez wybór „najlepszego”. To oni sami przyjęli rolę owych „przewodników młodzieży”. Jak sugeruje M. Horster, wystąpili w podwójnej roli, tych pierwszych w starszyźnie i tych pierwszych wśród młodzieży. Jest prawdopodobne, że tytuł *princeps iuventutis* stał się w III wieku jednym z desygnatów idei bezpieczeństwa i stabilizacji, tj. wartości, które rządy dynastii zdawały się zapewniać. Używano go więc z pobudek ideologicznych także wtedy, gdy podstaw faktycznych w postaci panującej dynastii nie było¹². W tym kontekście kryzys III wieku przyniósł zmianę sensu tytułu *princeps iuventutis*. To swoiste *novum* przyjęło się także w epoce późniejszej, kiedy jako *principes iuventutis* – także na monetach – wystąpiło wielu władców, wśród nich *augusti* w poważnym wieku¹³.

Powróćmy do monet z grupy tematycznej *iuventas/iuventus*. W dobie kryzysu III wieku wyemitowano je dwukrotnie w mennicy antiocheńskiej w imieniu Klaudiusza II oraz Waballata, palmyreńskiego przeciwnika cesarza Aureliana. Ten renesans tytułu wiązał się ze zmianą sposobu jego prezentowania: *iuventas* uczyniono jedną z *virtutes*, a zilustrowano ją sięgając do nowego – w stosunku do wcześniejszych sporadycznych emisji, które głosiły wątek *iuventas/iuventus* – wyobrażenia ikonograficznego: postaci Herkulesa. Wśród różnych interpretacji tych antiocheńskich monet¹⁴

¹² M. Horster, *The emperor's family on coins...*, s. 305–309. Inaczej w kwestii np. monet Florianiana i Probusa – RIC 5/2, s. 3; S. Estiot, *Une campagne germanique de l'empereur Probus: l'atelier de Ticinum en 277–278*, [w:] H.-G. Pflaum, *un historien du XXe siècle*, éd. S. Demougin et al., Genève 2006, s. 210–211.

¹³ Wykaz – W. Beringer, *Princeps iuventutis...*, szp. 2307, nr 31–47. Podobne objaśnienie – P. Castorino, *Il Princeps Iuventutis...*, s. 543 (medalion Konstantyna – RIC 6, s. 220, nr 801).

¹⁴ Por.: A. A. Kluczek, *DEO CABIRO. À propos des monnaies au nom de Claude II le Gothique frappées à Antioche*, „Notae Numismaticae. Zapiski Numizmatyczne” 2011, t. 6, s. 103–122. Oryginalność i enigmatyczność tych monet zauważa E. Manders, *Coining*

zwróćmy uwagę na komentarz Tadeusza Kotuli dotyczący treści monet Waballata. Palmyreński pretendent emitował je, pisał uczony, „przeciwstawiając swą młodość i nadzieje na przyszłość podeszłemu wiekiem i niemającemu męskiego potomka Aurelianowi”¹⁵. Podkreślony tu został pozytywny walor młodości i wypływających z niej dobroczynnych dla ogółu skutków, dającej – podobnie jak inne *virtutes* – ideologiczną sankcję do rządzenia. Taka ocena młodości jako wartości samej w sobie nie była odosobniona i w świecie antycznym. Niejednokrotnie odnajdujemy w historii rzymskiej w innych okolicznościach politycznych próbę wyzyskania do pewnych celów młodości biologicznej lub tej „ideologicznej”, będącej efektem manipulowania przy portretach władców i artystycznego ich odmładzania¹⁶. W III wieku sięgnięto do jeszcze innych już pokazanych sposobów.

W kontekście rozpoznanych wyżej „anomalii” w określaniu mianem *princeps iuventutis* niektórych władców doby kryzysu III wieku wydaje się, że mogło ono niekiedy zyskiwać sens podobny do znaczenia ogólnego *iuventas*. Argumentem nie bez znaczenia jest posłużenie się ideą *iuventas*, dodatkowo rozumianą jako cnota cesarska, na monetach Klaudiusza II, jednego z ówczesnych *principes iuventutis*.

Obecność miana *princeps iuventutis* ugruntowana w źródłach z okresu kryzysu III wieku z jednej strony sugeruje trwanie idei dynastycznej. Odwołując się do niego, podkreślano siłę i długowieczność panowania konkretnego władcy oraz jego dynastii. I ten aspekt przewija się przez całe pięćdziesięciolecie 235–284. Jednak z drugiej strony wyzyskiwano także znaczenie inne, utrwalające się z biegiem czasu. Wobec wielu świadectw użycia sformułowania *princeps iuventutis* dla dojrzałych wiekiem augustów, wydaje się, że – zachowując pierwszy sens – stało się ono parafrazą tego, co zawierało pojęcie *iuventas*. Dodatkowej racji może dostarczyć ikonogra-

Images of Power. Patterns in the Representation of Roman Emperors on Imperial Coinage, A.D. 193–284, Leiden–Boston 2012, s. 113.

¹⁵ T. Kotula, *Aurelian i Zenobia*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2006, s. 98.

¹⁶ Por. np.: P. Zanker, *August i potęga obrazów*, przeł. L. Olszewski, Poznań 1999, s. 228 (Oktawian); A. A. Kluczek, *Ferarum diversarum manu sua occidit*. *Znaczenie motywu polowania w wyobrażeniach monet cesarskich (II–III wiek n.e.)*, „Wiek Stary i Nowy” 2007, t. 5, s. 73–74 (Marek Aureliusz).

fia monetarna. Jakkolwiek wobec rzadkości występowania tematu *iuventas* w mennictwie trudno wskazać ewolucję wyobrażeń, to można stwierdzić symptomatyczną wspólnotę pomysłów ikonograficznych monet podejmujących oba wątki. U progu III wieku na numizmatach z portretem awersowym cesarza Gety głoszących ideę *princeps iuventutis*¹⁷ posłużono się lekko zmodyfikowanym wyobrażeniem, znanym z wcześniejszych brązów podejmujących temat *iuventas*, które powstały dla cesarza Marka Aureliusza¹⁸. Na rewersach tych późniejszych monet obok *tropaeum* wspartego na tarczy stoi postać męska wyobrażająca cesarza jako *princeps iuventutis*, a na wcześniejszych – żeńska uosabiająca *Iuventas*.

W dobie kryzysu III wieku pojęcia *iuventas/iuventus* oraz *princeps iuventutis* nie tyle straciły swe pierwotne znaczenia, ile raczej rozszerzyły swe zakresy semantyczne, krzyżując je i zespalaając z sobą. Przekonują o tym zwłaszcza treści monet wówczas emitowanych. Wyjątkowo silnie wybrzmiewa z nich pod adresem wielu władców fraza *tu es Iuventas*¹⁹.

Tu es iuventas, or the emperor as mirrored in Roman coinage

(SUMMARY)

In the Roman Empire of the 3rd century crisis the title of *princeps iuventutis* was born by: 1. *caesares*, 2. *caesares*, who were promoted to the rank of *augusti*, 3. *augusti*. It cannot be excluded, that the title of *princeps iuventutis* came to designate the idea of security and stabilization, the values which the reign of the dynasty seemed to secure so it was also used at the time when, in fact, there was no reigning dynasty. Besides, it was then when the coins propagating the idea of *iuventas Augusti* were issued. That *iuventas* was supposed to give – like other *virtutes* – ideological sanction to the imperial power.

¹⁷ RIC 4/1, Geta, nr 16–18.

¹⁸ RIC 3, M. Aurel., under Ant. P., nr 1233, 1239.

¹⁹ Parafrazuję wezwanie, które skierowano do Witeliusza. Wołano, że to on jest Zgodą: [...] *quibusdam adclamantibus ipsum esse Concordiam* – Suet., *Vit.* 15.

Monetary representations, in particular, show that in the 3rd century the notions of *iuventas/iuventus* and *princeps iuventutis* extended its basic meanings by interweaving and combining them. In the coinage of the time the resonance of the phrase: “*tu es Iuventas*”, addressed to many rulers, was really strong.

Agata A. Kluczek
Instytut Historii, Uniwersytet Śląski w Katowicach
agata.kluczek@us.edu.pl